

Acta Psychologica Tyrnaviensia

21

25. výročie Katedry psychológie FF TU
na obnovennej Trnavskej univerzite (1992-2017)

TRNAVA 2017

ACTA PSYCHOLOGICA TYRNAVIENSIA 21

EDITOR

Doc. PhDr. Marián Špajdel, PhD.

VYDAVATEĽ A TLAČ

Spolok Slovákov v Poľsku
v spolupráci s Filozofickou fakultou
Trnavskej univerzity v Trnave

Towarzystwo Słowaków w Polsce
ul. św. Filipa 7, 31-150 Kraków
zg@tsp.org.pl, www.tsp.org.pl

Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Hornopotočná 23, 918 43 Trnava
+421 33 5939303
katpsych@truni.sk, fff.truni.sk

© Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2017

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2017

ISBN 978-83-8111-026-6

Konstruktívne a kategorické myslenie v súvislosti s konceptom boha a zmyslupnosťou

JANA KUNOVÁ

Katedra psychológie, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Anotácia · Predkladaná štúdia prináša výsledky výskumu realizovaného na vzorke 251 vysokoškolských študentov dennej formy štúdia z rôznych vysokých škôl a odborov na Slovensku, z toho 70 mužov a 181 žien. Vek respondentov bol od 19 do 43 rokov, priemerný vek bol 21,78. Hlavným cieľom bolo preskúmať existenciu súvislostí medzi konštruktívnym a kategorickým myslením, konceptom Boha (charakterizovanom predstavami o Bohu, citmi voči Bohu a správaním Boha) a životnou zmyslupnosťou. Na skúmanie konceptu Boha boli použité tri dotazníky Petersena (1993): Predstavy o Bohu, City voči Bohu a Správanie Boha. Na zisťovanie životnej zmyslupnosti bola použitá Škála životnej zmyslupnosti (Halama, 2002). Typy myslenia boli skúmané Škálou konštruktívneho myslenia (Epstein, 2001). Na základe výskumných zistení môžeme konštatovať, že s vyšším konštruktívnym myslením sa spája vyššia zmyslupnosť. Významné negatívne súvislosti sa preukázali medzi zmyslupnosťou a dimenziami kategorického myslenia: ezoterickým myslením a osobným myslením o poverách. Strachy, úzkosti a pocity viny voči Bohu sa ukázali ako najvýznamnejšie negatívne prediktory nielen konštruktívneho myslenia, ale aj zmyslupnosti života. V prípade súvislostí s kategorickým myslením je to predstava vzdialeného/abstraktného Boha, ktorá pozitívne predikuje tento typ myslenia. Výsledky výskumu je možné aplikovať tak v poradenstve, ako aj v terapii a edukácii.

Kľúčové slová · kategorické myslenie, koncept Boha, konštruktívne myslenie, zmyslupnosť

1 Teoretické východiská

1.1 Konštruktívne a kategorické myslenie

Epstein (2003) pri definovaní konštruktívneho a kategorického myslenia vychádza z kognitívno-skúsenostnej Self-teórie osobnosti (Cognitive-Experiential Self-Theory of Personality, CEST), čo je psychodynamická globálna teória osobnosti. Staví na troch predpokladoch, opísaných Hammondom (tamtiež): Prvým je, že ľudia fungujú na základe dvoch hlavných informačno-procesuálnych systémov: racionálneho a zážitkového. Sú to

dva spôsoby chápania sveta a správania sa v ňom. Druhým predpokladom je, že zážitkový systém je vedený emóciami a adaptuje sa učením z výsledkov. Konštruktívne myslenie a intelektuálna inteligencia sa však v rámci biodromu človeka vyvíjajú odlišne. Kým inteligencia dosahuje svoj vrchol v adolescencii a s pribúdajúcim vekom klesá, u konštruktívneho myslenia je to opačne. Inteligencia a inteligenčné testy sú spoľahlivým prediktorom školskej úspešnosti – známok – pretože merajú konvergentné myslenie. Konštruktívne myslenie je zasa silným prediktorom praktických výkonnov. Kým ľudia s dobrým konštruktívnym myslením sú schopnejší zužitkovať poznatky a vedomosti a získať primerané uznanie za svoje úspechy, jednotlivci so slabým konštruktívnym myslením vykazujú viac kontraproduktívne správanie, ako napr. antagonizmus voči učiteľom, čo následne vedie k zhoršeniu ich prospechu.

1.2 Trojkomponentový model zmyslu života

Autori trojkomponentového modelu Reker (2000) a Wong (1998) – z ktorých vychádza Halama (2002) pri konštrukcii Škály životnej zmysluplnosti – považujú zmysel života za viacdimenzionálny konštrukt, ktorý obsahuje tri vzájomne sa ovplyvňujúce komponenty: kognitívny, motivačný a afektívny. Podľa nich je životná zmysluplnosť definovaná ako „uvedomovanie si poriadku, koherencie a účelu vlastnej existencie, úsilie a dosahovanie hodnotných cieľov a pridružený pocit naplnenia“ (Reker, Wong, 1988, s. 221). Týmto obohatili oblasť zmysluplnosti o afektívny aspekt – boli známe len dvojkomponentové teórie: kognitívna oblasť (presvedčenia) a motivačná (realizácia životných cieľov). Ukazovateľom *rozvinutého kognitívneho komponentu* je vysoké uvedomovanie si koherencie a usporiadania v živote, prítomnosť životnej filozofie, ktorá potvrdzuje zmysluplnosť života daného človeka a tiež uvedomovanie si konečného cieľa a svojho životného poslania. *Rozvinutý motivačný komponent* je charakterizovaný prítomnosťou rôznych hodnôt a cieľov, vysokým stupňom záväzku a snahy o ich naplnenie a tiež schopnosťou usilovať sa o ciele napriek prekážkam a neúspechom. *Rozvinutý afektívny komponent* sa dá odhaliť cez rôzne pozitívne emócie týkajúce sa života, ako sú: šťastie, optimizmus, spokojnosť atď.

1.3 Koncept Boha

Podľa autorov De Roos, Iedema, Miedema (2001) je koncept Boha považovaný za *rozhodujúceho činiteľa vo vývine a formovaní osobnej viery jednotlivca*,

preto je v posledných desaťročiach skúmaný oveľa viac, než iné náboženské koncepty. Tiež autori Emmons a Crumpler (1999) považujú za *dôležité pýtať sa na „implicitné presvedčenia o povahe Boha“*, dokonca pri vedeckom skúmaní psychológie a náboženstva to považujú za životne dôležité. Sú presvedčení o tom, že práve táto oblasť sa nachádza v samom jadre diskusií o definíciách religiozity a spirituality. Gorsuch (in Noffkeová, McFaddenová, 2001) uvádza, že *typ Boha, v ktorého jednotlivci veria, zostáva psychologicky významnejší, než stupeň náboženskej viery*. Z ďalších autorov spomenieme predovšetkým nemeckého autora Petersena (1993), pretože pre účely nášho výskumu použijeme tri z jeho metodík, a to : „Dotazník predstavy o Bohu“, „City voči Bohu“ a „Správanie Boha“. Petersen používa pojem „osobná predstava o Bohu“, ktorý charakterizuje ako „osobnú štruktúru, ktorá hovorí o tom, ktoré z informácií o „Bohu“ boli prijaté ako pravdivé, t. z. ktoré z informácií sa stali súčasťou osobnej štruktúry“ (tamtiež, s. 5). Vo svojom výskume zisťoval, aké predstavy majú ľudia o Bohu, aké city sa týmito predstavami vyvolávajú, či sa ľudia z rôznych náboženských spoločností líšia vo svojich predstavách o Bohu. Naša autorka Hatoková (2006) sa stotožňuje s Petersenovým ponímaním a prikláňa sa k pojmu koncept osobného Boha, ktorý v sebe zahŕňa predstavy, city a vzťah k Bohu s dôrazom na konkrétne charakteristiky, ktoré jednotlivec „svojmu“ Bohu pripisuje. Predpokladá, že koncept Boha je vysoko individuálny – má súvislosť so spirituálnou, psychickou i somatickou dimenziou osobnosti, čiže zasahuje osobnosť ako celok. My sa prikláňame k týmto definíciám a *pod konceptom „osobného Boha“ rozumieme koncept Boha, ktorý je originálny a vlastný každému človeku*. Na rozdiel od chápania tohto pojmu v laickej verejnosti, tiež v teológii (Braunsteinerová, 2005) a antropológii (Coreth, 1994), kde sa pod pojmom „osobný Boh“ chápe Boh ako osoba. Hoci vychádzame z komplexnejšieho ponímania Petersena (1993) a chápeme koncept Boha ako zahŕňajúci predstavy o Bohu, city voči Bohu, správanie Boha a celkove vzťah k Bohu.

2 Výskumné ciele a otázky

Zaujímalo nás, či nájdeme súvislosti medzi typmi myslenia, konceptom Boha a zmysluplnosťou. Keďže sme pri štúdiu literárnych zdrojov nenašli také, ktoré by sa zaoberali uvedenými súvislosťami, ostali sme pri formulovaní otázok. Vo výskume sme sa zamerali na hľadanie odpovedí na nasledujúce otázky: *či existujú významné súvislosti medzi typom myslenia, konceptom Boha a životnou zmysluplnosťou? Čii a ako jednotlivé premenné konceptu Boha prispievajú k vysvetleniu konštruktívneho a kategrického myslenia a životnej zmysluplnosti?*

2.1 Výskumný súbor

Výskumný súbor tvorilo 251 vysokoškolských študentov dennej formy štúdia, z toho 70 mužov a 181 žien (jeden dotazník bol vyradený z dôvodu neadekvátneho vyplnenia), z rôznych vysokých škôl a odborov na Slovensku. Vek respondentov sa pohyboval od 19 do 43 rokov, priemerný vek 21,78, štandardná odchýlka 2,72.

2.2 Metodiky

Škála konštruktívneho myslenia (Constructive Thinking Inventory, CTI) od Epsteinovej (2001), preklad Sarmány-Schuller. Škála CTI je sebavýpovedový dotazník, v ktorom respondenti odpovedajú na 5-stupňovej Likertovej škále (1 – úplne nesúhlasím po 5 – úplne súhlasím) nakoľko sa u nich objavujú určité všeobecne adaptívne a maladaptívne automatické alebo spontánne pocity, presvedčenia a formy správania. Má dve základné dimenzie: *konštruktívne myslenie a kategorické myslenie*. CTI poskytuje celkovú, Globálnu škálu konštruktívneho myslenia, šesť hlavných škál, pätnásť subškál, ľži skóre, škálu pravdivravnosti a škálu validity: *Globálne konštruktívne myslenie* je zo všeobecnena copingová stratégia. (napr. „Neprijemnú prácu urobím najlepšie tak, že myslím na príjemné alebo zaujímavé veci.“)

1. *Emocionálny coping* 2. *Behaviorálny coping* 3. *Osobné myslenie o poverách* – viera v osobnú skúsenosť s poverami, osobnú poverčivosť (napr. „Zistil som, že hovoriť o očakávanom úspechu môže znamenať jeho neuskutočnenie, zmarenie.“) 4. *Kategorické myslenie* – „čierno-biele“ myslenie, nedôvera (napr. „Snažím sa akceptovať ľudí, akí sú, bez toho, aby som ich hodnotil.“ – skóruje sa opačne) 5. *Ezoterické myslenie* – viera v nezvyčajné, v poveru (napr. „Verím na dobré a zlé znamenia.“) 6. *Naivný optimizmus*. Je možné získať hrubé skóre každej zo subškál – súčtom bodov v jednotlivých položkách, pričom niektoré sa skórujú opačne, a tiež hrubé skóre každej hlavnej škály – súčtom bodov jednotlivých subškál.

Škála životnej zmysluplnosti (ŠŽZ) od Halamu (2002) vychádza po teoretickej stránke z trojkomponentového modelu chápania zmyslu života Rekeru (2000) a Wonga (1988), tak ako sme ho opísali vyššie. Je tvorená 18 položkami, z ktorých 6 je formulovaných negatívne. Respondent vyjadruje na 5 – stupňovej škále od 1 – vôbec nesúhlasím, po 5 – úplne súhlasím nakoľko súhlasí s uvedenými tvrdeniami. Dimenzie sú tri a každú tvorí 6 položiek.: *Kognitívna* – položky sa týkajú celkovej životnej filozofie, životného nasmerovania, pochopenia života či životného poslania (napr. „Svoj život považujem

za hodnotný a užitočný“). *Motivačná* – položky sa týkajú cieľov, plánov, ako aj sily a vytrvalosti angažovania sa v nich (napr. „V mojom živote sú veci, v ktorých sa naplno angažujem“). *Afektívna* – položky sa týkajú životnej spokojnosti, naplnenosti, optimizmu, či v negatívnej rovine znechutenia, pocitov jednotvárnosti (napr. „Som so svojím životom spokojný, aj keď je niekedy ťažký“). Celkové skóre jednotlivých dimenzií sa získa súčtom bodov v jednotlivých položkách a môže dosiahnuť hodnoty v rozmedzí od 18 do 90 bodov.

V závere dotazníkovej batérie boli administrované tri dotazníky autora *Petersena (1993)*, ktoré sa týkali predstáv o Bohu, citov voči Bohu a správania Boha. Metodiky preložil a v našich podmienkach výskumne používal *Stríženec (2001)*. *Dotazník Predstavy o Bohu (Fragebogen zur Gottesvorstellung)* má celkovo 21 položiek, čo sú vlastne 1 – 2 slovné myšlienky a obrazy. Subjekt má pri každej odhadnúť na 5 – stupňovej Likertovej škále (1 – vôbec nesúhlasím po 5 – úplne súhlasím), nakoľko daný obraz, či myšlienku spája so svojimi predstavami o Bohu. Dotazník má štyri škály: *Mystická predstava; Vzdialený a abstraktný Boh; Ochrana a poriadok; Tvorenie a Zmysel*. Hrubé skóre každej zo štyroch uvedených škál sa získa súčtom bodov v jednotlivých položkách.

Dotazník City voči Bohu („Fragebogen zu den Gefühlen gegenüber Gott“) má celkovo 24 položiek. Respondent má na 5 – stupňovej Likertovej škále (0 – nepocitujem po 4 – veľmi silno pocitujem) vyjadriť mieru toho, nakoľko pocituje uvedené city, alebo túžby voči Bohu. Dotazník má tri dimenzie citov: *Blížkosť/Bezpečie; Odmietavé city; Obava/Vina*. Hrubé skóre pre každú dimenziu predstavuje súčet položiek v danej dimenzii.

Dotazník Správanie Boha („Fragebogen zum Verhalten des Gottes) má 19 položiek, ktoré vyjadrujú činnosti, alebo správanie Boha. Respondent má na 5 – stupňovej Likertovej škále (1 – vôbec nesúhlasím po 5 – úplne súhlasím) vyjadriť mieru toho, nakoľko dané správanie spája s Bohom. Dotazník má tri dimenzie správania Boha: *Podporujúce správanie; Panovanie/Trestanie*. Hrubé skóre pre každú dimenziu predstavuje súčet položiek v danej dimenzii.

3 Výsledky

Získané dáta sme spracovali relevantnými postupmi kvantitatívnej analýzy, použili sme štatistický balík SPSS a zamerali sme sa na:

- (a) zistenie vnútornej konzistentnosti jednotlivých dotazníkov, keďže u nás ešte neboli štandardizované (Cronbachova alfa)
- (b) interkorelácie sledovaných psychologických premenných (Pearsonov korelačný koeficient)
- (c) zistenie, ako jednotlivé premenné konceptu Boha predikujú typy myslenia a životnú zmysluplnosť (regresná analýza)

(a) **Metodika mapujúca typ myslenia: Škála konštruktívneho myslenia**
(CTI, Epstein, 2001)

Tabuľka 1 Vybrané psychometrické vlastnosti dimenzií Škály konštruktívneho myslenia

	Škála konštruktívneho myslenia							
	GKM		KM		EC		BC	
	Orig.	Autor	Orig.	Autor	Orig.	Autor	Orig.	Autor
N	245	1 500	245	1 500	245	1 500	245	1 500
M	97,61	98,51	44,84	37,68	81,62	78,34	52,21	52,29
SD	13,15	15,84	7,95	8,54	14,40	16,47	6,64	7,31
Alfa	0,80	0,90	0,65	0,80	0,87	0,92	0,68	0,82

Legenda:

N: počet respondentov, M: priemerné skóre, SD: štandardná odchýlka, Alfa: Koeficient vnútornej konzistencie Cronbachova alfa

Škála konštruktívneho myslenia: GKM: globálne konštruktívne myslenie; KM: kategorické myslenie; EC: emocionálny coping; BC: behaviorálny coping; Orig. – naše zistenia, Autor – zistenia autora.

Pokračovanie tabuľky 1 Vybrané psychometrické vlastnosti dimenzií Škály konštruktívneho myslenia

	Škála konštruktívneho myslenia					
	OMP		EM		NO	
	Orig.	Autor	Orig.	Autor	Orig.	Autor
N	245	1 500	245	1 500	245	1 500
M	19,47	-	33,99	31,80	52,52	48,58
SD	5,08	4,86	8,97	9,85	7,69	7,19
Alfa	0,69	0,75	0,78	0,86	0,73	0,76

Legenda:

N: počet respondentov, M: priemerné skóre, SD: štandardná odchýlka, Alfa: Koeficient vnútornej konzistencie Cronbachova alfa

Škála konštruktívneho myslenia: OMP: osobné myslenie o poverách; EM: ezoterické myslenie; NO: naivný optimizmus; Orig. – naše zistenia, Autor – zistenia autora.

Dotazníky mapujúce koncept Boha (Petersen, 1993)

Tabuľka 2 Vybrané psychometrické vlastnosti dotazníkov mapujúcich koncept Boha

	Predstavy o Bohu				City voči Bohu			Správanie Boha		
	<i>M</i>	<i>A/V</i>	<i>O/P</i>	<i>T/Z</i>	<i>B/B</i>	<i>O</i>	<i>O/V</i>	<i>P</i>	<i>P/T</i>	<i>P</i>
<i>N</i>	240	240	240	240	238	238	238	240	240	240
<i>M</i>	16,22	6,19	24,56	26,82	29,28	6,02	6,63	39,09	18,50	4,67
<i>SD</i>	5,06	3,29	5,68	6,64	9,03	5,04	4,01	7,54	5,90	2,14
<i>Alfa o.</i>	0,74	0,77	0,88	0,85	0,91	0,78	0,72	0,94	0,80	0,40
<i>Alfa a.</i>	0,71	0,73	0,87	0,84	0,95	0,73	0,76	0,92	0,81	0,61

Legenda:

N: počet respondentov, *M*: priemerné skóre, *SD*: štandardná odchýlka, *Alfa o.*: Koefficient vnútornej konzistencie Cronbachova alfa – naše zistenia, *Alfa a.*: Koefficient vnútornej konzistencie Cronbachova alfa zistený autorom; Predstavy o Bohu – *M*: mystická predstava, *A/V*: predstava abstraktný/vzdialený boh, *O/P*: predstava ochrana/poriadok, *T/Z*: predstava tvorenie/zmysel

City voči Bohu – *B/B*: city blízkosť/bezpečie voči Bohu, *O*: odmietavé city voči Bohu, *O/V*: city obava/vina voči Bohu; Správanie Boha – *P*: podporujúce správanie Boha, *P/T*: správanie panovanie/trestanie, *P*: správanie pasivity Boha

Stríženec (2001) uvádza spoľahlivosť týchto dimenzií pri výskume na slovenskej populácii od 0,89 po 0,67 Cronbachova alfa. Vo výskume Hatokovej (2005) sa reliability pohybovali od 0,85 do 0,73 Cronbachova alfa.

Metodika mapujúca úroveň životnej zmysluplnosti - Škála životnej zmysluplnosti ŠŽZ (Halama, 2002)

Tabuľka 3 Vybrané psychometrické vlastnosti dimenzií Škály životnej zmysluplnosti

Škála životnej zmysluplnosti								
	Kognitívna		Motivačná		Afektívna		Celkove	
	Orig.	Autor	Orig.	Autor	Orig.	Autor	Orig.	Autor
N	250	159	250	159	250	159	250	159
M	23,96	23,03	23,86	23,92	26,06	25,39	73,88	72,46
SD	4,42	-	3,57	-	3,90	-	10,10	9,53
Alfa	0,80	0,78	0,64	0,76	0,81	0,78	0,88	0,87

Legenda:

N: počet respondentov, M: priemerné skóre, SD: štandardná odchýlka, Alfa.: Koeficient vnútornej konzistencie Cronbachova alfa

Škála životnej zmysluplnosti: Kognitívna dimenzia; Motivačná dimenzia; Afektívna dimenzia; Celkove – pre celú škálu: Orig. – naše zistenia, Autor – zistenia autora.

(b) Analýza súvislostí medzi typmi myslenia a konceptom Boha: Pearsonov korelačný koeficient

Tabuľka 4 Vzťahy medzi dimenziami Škály konštruktívneho myslenia a dimenziami dotazníka Predstavy o Bohu.

Škála konštruktívneho myslenia	Predstavy o Bohu			
	Vzdialený./ Abstraktný	Mystická	Ochrana/ Poriadok	Tvorenie/ Zmysel
<i>Globálne konšt.myslenie</i>	-0,109	0,091	0,071	0,061
<i>Emocionálny coping</i>	-0,068	0,270**	0,020	0,006
<i>Behaviorálny coping</i>	-0,058	0,091	0,114	0,117
<i>Osob. myslenie o poverách</i>	0,445**	0,105	-0,123	-0,056
<i>Kategorické myslenie</i>	0,312**	0,125	-0,027	0,002
<i>Ezoterické myslenie</i>	0,350**	0,270**	-0,053	0,012

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Čo sa týka *predstáv o Bohu*, zistilo sa, že iba jedna predstava vykazuje signifikantné korelácie, a to *Vzdialený/Abstraktný Boh*. Kladne koreluje s dimenziami *Osobné myslenie o poverách*.

Tabuľka 5 Vzťahy medzi dimenziami Škály konštruktívneho myslenia a dimenziami dotazníka *City voči Bohu*.

Škála konštruktívneho myslenia	City voči Bohu		
	<i>Blízkosť/bezp.</i>	<i>Odmietavé</i>	<i>Obava/vina</i>
<i>Globálne konštruktívne myslenie</i>	0,133*	-0,274**	-0,354**
<i>Emocionálny coping</i>	0,042	-0,227**	-0,374**
<i>Behaviorálny coping</i>	0,191**	-0,180**	0,191**
<i>Osobné myslenie o poverách</i>	-0,245**	0,276**	0,318**
<i>Kategorické myslenie</i>	-0,093	0,212**	0,184**
<i>Ezoterické myslenie</i>	-0,189**	0,074	0,063

Len *city Obava/Vina* signifikantne kladne korelujú s *Osobným myslením o poverách* a záporne s *Globálnym konštruktívnym myslením* a *Emocionálnym copingom*. (Korelácie sú na hladine významnosti ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$).

Tabuľka 6 Vzťahy medzi dimenziami Škály konštruktívneho myslenia a dimenziami dotazníka *Správania Boha*.

Škála konštruktívneho myslenia	Správania Boha		
	<i>Podporujúce</i>	<i>Panovanie/Trestanie</i>	<i>Pasivita</i>
<i>Globálne konštruktívne myslenie</i>	0,128*	-0,021	-0,170**
<i>Emocionálny coping</i>	0,062	-0,051	-0,129*
<i>Behaviorálny coping</i>	0,114	0,026	-0,147*
<i>Osobné myslenie o poverách</i>	-0,224**	-0,050	0,374**
<i>Kategorické myslenie</i>	-0,078	0,143*	0,277**
<i>Ezoterické myslenie</i>	-0,180**	0,072	0,330**

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Škála *správania – Pasivita* koreluje signifikantne pozitívne s dimenziami *Osobné myslenie o poverách* a *Ezoterické myslenie*.

Zistili sa aj ďalšie signifikantné súvislosti medzi dimenziami Škály konštruktívneho myslenia a dimenziami Škály životnej zmyslupnosti.

Tabuľka 7 Vzťahy medzi dimenziami Škály konštruktívneho myslenia a dimenziami Škály životnej zmyslupnosti (v tabuľke uvádzame len signifikantné korelácie).

Škála konštruktívneho myslenia	Škála životnej zmyslupnosti			
	Kognitívna dimenzia	Motivačná dimenzia	Afektívna dimenzia	HS
<i>Globálne konštruktívne myslenie</i>	0,330**	0,338**	0,484**	0,451**
<i>Emocionálny coping</i>	0,237**	0,258**	0,410**	0,353**
<i>Behaviorálny coping</i>	0,240**	0,403**	0,321**	0,371**
<i>Osobné myslenie o poverách</i>	-0,447**	-0,255**	-0,301**	-0,402**

** $p < 0,01$

(c) *V tejto časti sme skúmali, ako jednotlivé premenné konceptu Boha prispievajú k vysvetleniu životnej zmyslupnosti a typu myslenia* (Regresná analýza).

Tabuľka 8 Regresná analýza konceptu Boha na celkové skóre Škály životnej zmyslupnosti

Koncept Boha	Beta	t	Sig.
<i>Predstava ochrana/poriadok</i>	-0,239	-1,847	0,066
<i>City blízkosti a bezpečia</i>	0,234	1,949	0,053
<i>City obava/vina</i>	-0,233	-3,047	0,003
<i>Správanie panovanie/trestanie</i>	0,151	2,046	0,042
<i>Pasívne správanie Boha</i>	-0,136	-1,843	0,067

Tabuľka 9 Regresná analýza konceptu Boha
na Globálne konštruktívne myslenie

Dotazník City voči Bohu	Beta	t	Sig.
<i>City obava/vina</i>	-0,330	-4,298	0,000

Tabuľka 10 Regresná analýza konceptu Boha na Kategorické myslenie

Koncept Boha	Beta	t	Sig.
<i>Predstava Vzďialený/Abstraktný</i>	0,213	2,857	0,005
<i>Správanie Panovanie/Trestanie</i>	0,146	1,978	0,049
<i>Pasívne správanie Boha</i>	0,162	2,184	0,030

Výsledky regresnej analýzy ukázali, že nezávislé premenné konceptu Boha vysvetľujú **17,4 %** rozptylu závislej premennej – Globálneho konštruktívneho myslenia, $R^2=0,174$, pričom významnými prediktormi sú city obava/vina a **17,3 %** rozptylu Kategorického myslenia, $R^2=0,173$ – tu je významným prediktorom predovšetkým predstava Vzďialený/Abstraktný. V priebehu získavania výsledkov nás zaujalo aj to, ako jednotlivé premenné konceptu Boha prispievajú k vysvetleniu *osobného myslenia o poverách* a *ezo-terického myslenia*.

Tabuľka 11 Regresná analýza konceptu Boha na
Osobné myslenie o poverách

Koncept Boha	Beta	t	Sig.
<i>Mystická predstava</i>	0,105	1,538	0,126
<i>Predstava Vzďialený/Abstraktný</i>	0,289	4,349	0,000
<i>Predstava Ochrana/Poriadok</i>	0,218	1,890	0,060
<i>City blízkosti a bezpečia</i>	-0,220	-2,051	0,041
<i>City Obava/Vina</i>	0,300	4,396	0,000
<i>Správanie panovanie/trestanie</i>	-0,130	-1,978	0,049
<i>Pasívne správanie Boha</i>	0,161	2,442	0,015

Tabuľka 12 Regresná analýza konceptu Boha na Ezoterické myslenie

Koncept Boha	Beta	t	Sig.
<i>Mystická predstava</i>	0,271	3,808	0,000
<i>Predstava Vzdialený/Abstraktný</i>	0,201	2,907	0,004
<i>Predstava Ochrana/Poriadok</i>	0,227	1,887	0,061
<i>Odmietavé city voči Bohu</i>	-0,115	-1,629	0,105
<i>Podporujúce správanie Boha</i>	-0,336	-2,882	0,004
<i>Pasívne správanie Boha</i>	0,198	2,879	0,004

Výsledky regresnej analýzy ukázali, že nezávislé premenné konceptu Boha vysvetľujú **34,7 %** rozptylu závislej premennej – Osobného myslenia o poverách, R Square=0,347, pričom významnými prediktormi sú najmä city obava/vina a predstava Abstraktný/Vzdialený a **28,8 %** rozptylu Ezoterického myslenia, R Square=0,288, kde významnými prediktormi sú najmä: *Mystická predstava*, *predstava Vzdialený/Abstraktný*, *Podporujúce* a *Pasívne správanie*. Pri ďalšom skúmaní sa ukázalo, že len samotná nezávislá premenná *Mystická predstava* o Bohu vysvetľuje **7,3 %** rozptylu Ezoterického myslenia, R Square=0,073.

Tabuľka 13 Regresná analýza *Mystickej predstavy* na Ezoterické myslenie

Dotazník City voči Bohu	Beta	t	Sig.
<i>Mystická predstava</i>	0,270	4,305	0,000

4 Diskusia

Jednou z otázok, ktorá nás výskumne zaujímala, bolo zistiť, či existuje *súvislosť medzi typmi myslenia a zmysluplnosťou*. Na základe výskumných zistení môžeme konštatovať, že *s vyšším konštruktívnym myslením sa spája vyššia zmysluplnosť*. Ak vychádzame z charakteristík konštruktívneho a kategorického myslenia, tak potom ľudia s *vysokým konštruktívnym myslením* sa vyznačujú: pracovnou a školskou úspešnosťou (nie však v zmysle teoretickom, skôr praktickom), sociálnymi kompetenciami, vodcovskými schopnosťami, schopnosťou zvládať stres, emocionálnou adjustáciou, fyzickou pohodou a neprítomnosťou závislosti od alkoholu a drog. Ľudia s dobrým konštruktívnym

myslením sú schopnejší zužitkovať poznatky a vedomosti a získať primerané uznanie za svoje úspechy, ľudia so slabým konštruktívnym myslením vykazujú viac kontraproduktívne správanie, ako napr. antagonizmus voči učiteľom, čo následne vedie k zhoršeniu ich prospechu (Epstein, 2003). Podľa zistení Kotrča (2005), ktoré získal na výbere adolescentných respondentov, má konštruktívne myslenie významný pozitívny vzťah aj s takými osobnostnými dimenziami ako Extraverzia a Prívetivosť a negatívny vzťah s Neuroticizmom. *Respondenti s vysokým kategorickým myslením*, resp. nízkym konštruktívnym myslením sa vyznačujú vysokou mierou generalizácie, ktorá keď je nadmerná, neprímeraná vedie k nesprávnym záverom, jej výsledkom sú stereotypy a predsudky (Vybíral, 2003). Toto potvrdzujú aj naše zistenia ohľadom *významných negatívnych súvislostí medzi zmysluplnosťou, ezoterickým myslením a osobným myslením o poverách* (čo sú dimenzie kategorického myslenia), t. z. čím je nižšie uvedomenie si koherencie vlastného života, nedostatočný systém presvedčenia a hodnôt, a tým aj cieľov v živote a z toho vyplýva prežívanie pocitov nespokojnosti, nešťastia, smútku, úzkosti a pod., tým viac človek vykazuje vieru v povery, neobvyklé veci a javy.

Čo sa týka *vzťahu typov myslenia a konceptu Boha*, regresná analýza identifikovala ako *najvýznamnejšie prediktory city obavy a viny voči Bohu. Strachy, úzkosti a pocity viny voči Bohu teda významne negatívne predikujú mieru konštruktívneho myslenia*. V prípade súvislostí *s kategorickým myslením je to predstava vzdialeného/abstraktného Boha*, ktorá pozitívne predikuje tento typ myslenia. Tieto zistenia naznačujú, že ak človek nemá určitý a konkrétny koncept Boha, pretože „jeho“ Boh je vzdialený a/alebo abstraktný, poprípade ho odmieta, vytvára si koncept založený na viere v neobvyklé veci a javy, na poverách a pod. Rizzutová (1979, s. 205) v tejto súvislosti uvádza, že „osobný Boh každého človeka má potenciál poskytovať „mlčanlivú komunikáciu“, a tak zvyšovať náš pocit, že skutočne jestvujeme. Tí, ktorí nenachádzajú svoju reprezentáciu Boha ako subjektívne zmysluplnú, potrebujú iné subjektívne objekty a tranzitórne reality, aby sa stretali so sebou samým.“. V tejto súvislosti sú zaujímavé aj zistenia Polomu a Pendeltona (1990), ktorí uvádzajú, že najdôležitejším v existenciálnej dimenzii pohody je pociťovanie „blízkosti Boha“. Bolo by preto zaujímavé preskúmať aj túto psychologickú premennú v súvislosti s uvedenými typmi myslenia v našom súbore. Doplňujúce zistenia nachádzame vo výskume Hatokovej a Striženca (2005): premenná vzdialený/abstraktný Boh vysvetľuje 12,8% rozptylu hodnôt dimenzie Paranormálne presvedčenia, čo autori zhodne interpretujú tak, že ak sa Boh vzdaluje človeku, stáva sa pre neho nepochopiteľným a neosobným, ak má človek o Bohu málo informácií – paranormálne zážitky sa môžu stať

náhradou za zážitky religiózne. V súčasnosti je možnosť do istej miery vnímať túto zámenu napr. cez zvýšený záujem o horoskopy a veštecké služby. Toto zistenie kopíruje súčasný trend odklonu od religióznych zážitkov k zážitkom paranormálnym. Aarnio a Lindemanová (2005) v štúdiu o paranormálnych presvedčeniach a štýloch myslenia zistili, že intuitívne myslenie pozitívne súviselo s paranormálnymi presvedčeniami, čo pravdepodobne vysvetľuje aj vyššie skóre v týchto presvedčeniach u žien – ženy totiž vyššie skórovali aj v intuitívnom myslení, zatiaľ čo muži v analytickom. Vo svojej ďalšej štúdiu títo autori (Aarnio a Lindemanová, 2007) skúmali súvislosti medzi náboženskými a paranormálnymi presvedčeniami, konkrétne či sa táto súvislosť mení v závislosti od úrovne náboženskosti a individuálnych rozdielov medzi náboženskými veriacimi, veriacimi v „paranormálne“ a skeptikmi. Výsledky ukázali pozitívny vzťah medzi náboženskou a paranormálnou vierou u veriacich v „paranormálne“ a skeptikov, ale negatívny vzťah u náboženských ľudí. Oba typy veriacich od skeptikov odlišovalo: vysoké intuitívne myslenie, nízke analytické myslenie, mystické zážitky a ďalšie pozitívne postoje k nadprirodzeným veciam a javom. Náboženských ľudí od veriacich v „paranormálne“ zase odlišovali hodnoty ochrany, zachovania (conservation) a sebatranscendencie.

Zaujímavé zistenia sa týkajú aj súvislosti medzi *zmysluplnosťou a konceptom Boha*. Pomocou regresnej analýzy sme zistili, že najvýznamnejšími *negatívnymi prediktormi, ktoré bránia rozvoju zmysluplnosti sú opäť city obava/vina*, t. z. city vyjadrujúce rôzne typy strachov – strach pred zavrnutím, pre nedostatočnosť, pred potrestaním, neistotu a tiež vinu. *Strachy, úzkosti a pocity viny voči Bohu sa teda potvrdili ako najvýznamnejšie negatívne prediktory nielen konštruktívneho myslenia, ale aj zmysluplnosti života*. Samozrejme, ide len o určité percento predikcie a nemôžeme tu hovoriť o kauzalite, avšak zjavná súvislosť tu je. Je preto nutné v poradenskej, klinickej i pastoračnej praxi počítať s tým, že človek úzkostný, depresívny, s pocitmi viny, môže projikovať toto svoje prežívanie na Boha a referovať o negatívnom koncepte Boha. Schaap-Jonkerová et al. (2002) výskumne potvrdili, že *čím viac je prítomná osobnostná patológia (podľa DSM-IV), tým je obraz Boha negatívnejší* (korelačná analýza). Ale môže to byť aj opačne – ak človek prežíva strach z Boha, strach pred trestom, pocity viny – tento jeho negatívny koncept Boha sa odzrkadľuje v jeho prežívaní zmysluplnosti života a môžeme povedať, aj na jeho životnej pohode. Autori Hill a Hall (2002) v tejto súvislosti pripomínajú teóriu symbolického interakcionizmu, ktorý primárne zahŕňa sebaopätie ako predstavu, akú má človek o tom, ako ho vidia „významní iní“. Do tej miery, do akej človek vníma Boha ako „vzťahového iného“, aplikácia symbolicko-interakcionistickej pozície predpokladá nielen významnosť obrazu

Boha, ale aj interakciu tohto obrazu vo vzťahu k JA (self), t. z. pre nábožensky zmysľajúceho človeka nie je jeho sebaobraz nezávislý od obrazu Boha, a tiež nie je nezávislý od interakčnej schémy medzi obrazom Boha a seba. A opačne, obraz Boha nie je nezávislý od sebaobrazu človeka, a tiež nie je nezávislý od interakčnej schémy tohto obrazu a seba.

Záver

Naše výskumné zistenia ponúkajú podnety na viaceré úvahy o aplikáciách do praxe. Dôležitým zistením je, že životná zmyslupnosť sa pozitívne spája s konštruktívnym myslením a negatívne s kategorickým – čo by mohlo viesť tak k rozvíjaniu konštruktívneho myslenia u detí už od útleho veku, či už v rodine, alebo inštitúciách – ako aj k aplikácii v poradenstve a psychoterapii pri existenciálnych problémoch klientov.

Ako to konkrétne dosiahnuť, naznačujú ďalšie zistenia. Dôležitým faktorom je, že strachy, úzkosti a pocity viny voči Bohu sa potvrdili ako najvýznamnejšie negatívne prediktory nielen zmyslupnosti života, ale aj konštruktívneho myslenia – a tiež, čím viac je Boh vnímaný ako abstraktný a/alebo vzdialený, pasívny, uchopiteľný len intuitívne – tým viac v koncepte človeka prevláda poverové a ezoterické myslenie, čo je prejavom kategorického myslenia. Ako uvádza Rizzutová (1979, s. 205), „tí, ktorí nenachádzajú svoju reprezentáciu Boha ako subjektívne zmyslupnú, potrebujú iné subjektívne objekty a tranzitórne reality, aby sa stretali so sebou samým.“ Čo sa týka ovplyvňovania konštruktívneho a kategorického myslenia, resp. iracionálnych presvedčení, môžeme uviesť implikácie kognitívno-skúsenostnej self-teórie osobnosti (CEST) do psychoterapie. Autor Epstein (2003), vychádzajúc z psychodynamickej tradície konštatuje, že zmeny v racionálnom systéme sú terapeutické do tej miery, do akej uľahčujú zmeny v skúsenostnom systéme a popisuje tri hlavné spôsoby, ako to dosiahnuť: využívať racionálny systém na korekciu a tréning skúsenostného systému, zabezpečovať emočne významné korektívne skúsenosti a komunikovať so skúsenostným systémom cez jemu vlastné prostriedky – fantáziu, imaginácie, metafory, konkrétne obrazy, príbehy. Čo sa týka ovplyvňovania konceptu Boha – ako to uvádza Flakoll (in Grom, 1992) – je to možné vyučovaním o Bohu. Grom (tamtiež) sa domnieva, že na základe ovplyvňovania konceptu Boha je možné ovplyvniť aj sebaúctu, resp. rešpekt pred sebou samým. Vzhľadom na zistenia Bensona a Spilku (1973), v ktorých sa ukázalo, že vysoká sebaúcta sa spája s milujúcim, nežným, láskavým Bohom, kým nízka sebaúcta odráža koncept

všemocného, vzdialeného, kontrolujúceho, obviňujúceho božstva, sú tieto súvislosti dôležité. Rizzutová (1979), významne dopĺňa uvedené skutočnosti, pretože upozorňuje na to, že ak chcú tí, ktorí sú zaangažovaní do výchovy a vzdelávania detí, zaznamenať progres v práci s dieťaťom, mali by poznať osobného Boha – „hrdinu“, ktorého si dieťa už v priebehu raného vývinu „vytvorilo“. Rizzutová (tamtiež), Grom (1992), Suríková a Solomińska (2001) sa zhodujú v tom, že obraz o Bohu významne súvisí so vzťahom k rodičom, resp. s rodinnou komunikáciou a s pocitom vlastnej hodnoty a že v edukácii detí je potrebné zameriavať sa nielen na vonkajšie pravidlá, rituály, kognitívnu stránku, ale aj na formovanie vnútorného zážitku dieťaťa s Bohom, na jeho prežívanie a umožniť mu vlastnú aktivitu. U Eriksona (in Rizzutová, 1979, s. 204) k tejto téme nachádzame konštatovanie i odporúčanie, že „ktokoľvek o sebe hovorí, že je človek nábožný, musí od toho odvodiť vieru, ktorá sa prenáša na deti dojčenského veku vo forme základnej dôvery; ktokoľvek tvrdí, že náboženstvo nepotrebuje, musí odvodiť túto základnú dôveru od niečoho iného.“ Na základe získaných výsledkov i uvedených odporúčaní autorov sa nám javí v edukácii ako veľmi významné, formovať nielen deti a mládež, ale aj rodičov, pedagógov a i., aby ich vlastný koncept bol konceptom dôvery a poskytoval také obrazy, ktoré dieťa, či mladý človek môže „prevziať“ a prinesú mu koherentný rámec pre pochopenie sveta, seba, aj iných ľudí a umožnia mu prežívať hodnotný a zmyslom naplnený život.

L I T E R A T Ú R A

- AARNIO, K., LINDEMAN, M. (2005) Paranormal beliefs, education, and thinking styles. *Personality and Individual Differences*, 39, 1227 – 1236.
- AARNIO, K., LINDEMAN, M. (2007) Religious People and Paranormal Believers Alike or Different? *Personality and Individual Differences*, 28, 1, 1-53.
- BENSON, P.L., SPILKA, B. (1973) God image as a function of selfesteem and locus of control. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 12, 279 – 310.
- BRAUNSTEINEROVÁ, G. (2005) *Náuka o Bohu. Cyklus prednášok z odboru dogmatika na TF TU v Bratislave*, osobná komunikácia.
- CORETH, E. (1994) *Co je člověk? Základy filozofické antropologie*. Praha: ZVON.
- DE ROOS, S.A., IEDEMA, J., MIEDEMA, S. (2001) Young Children's Descriptions of God: influences of parent's and teacher's God concepts and religious denomination of schools. *Journal of Beliefs and Values*, 22, 1, 20 – 30.
- EMMONS, R.A., CRUMPLER, CH.A. (1999) Religion and Spirituality? The Roles of Sanctification and the Concept of God. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 9, 1, 17 – 25.
- EPSTEIN, S. (2001) *Manual for the Constructive Thinking Inventory*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.

- EPSTEIN, S. (2003) Cognitive-Experiential Self-Theory of Personality. In: T. Milon, M. J. Lerner (Eds.) *Handbook of Psychology. Volume 5: Personality and Social Psychology* (pp 159-184). Hoboken NJ: Wiley.
- GROM, B. (1992) *Nábožensko-pedagogická psychológia*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha.
- HALAMA, P. (2002) *Vývin a konštrukcia Škály životnej zmysluplnosti*. Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV.
- HATOKOVÁ, M. (2006) Koncept osobného Boha. *Viera a život*, XVI, 1, 48 – 64.
- HATOKOVÁ, M., STRÍŽENEC, M. (2005) Koncept Boha v súvislosti s rôznymi vyjadreniami spirituality. In: M. Blatný, D. Vobořil, P. Květoň, M. Jelínek, V. Balaštíková (Eds.) *Sociální procesy a osobnost 2005* (s. 23). Zprávy, 11, 1. Brno: Psychologický ústav AV ČR.
- HILL, P.C., HALL, T.W. (2002) Relational Schemas in Processing One's Image of God and Self. *Journal of Psychology and Christianity*, 21, 4, 365 – 373.
- KOTRČ, D. (2005) *Výber a spracovávanie informácií mediálnej reality vo vzťahu k osobnostným atribútom adolescentných televíznych divákov* (dizertačná práca). Trnava: KP FF TU.
- NOFFKE, J.L., MCFADDEN, S.H. (2001) Denominational and Age Comparison of God Concepts. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 40, 4, 747 – 756.
- PETERSEN, K. (1993) *Persönliche Gottesvorstellungen*. Ammersbek bei Hamburg: Verlag an der Lottbek.
- POLOMA, M.M., PENDLETON, B.F. (1990) Religious Domains and General Well-Being. *Social Indicators Research*, 22, 255 – 276.
- REKER, G.T. (2000) Theoretical perspective, dimensions and measurement of existential meaning. In: G.T. Reker, K. Chamberlain (Eds.) *Exploring Existential Meaning. Optimizing human development across the life span* (pp. 39 – 55). London: Sage Publications.
- REKER, G.T., WONG, P.T.P. (1988) Aging as an individual process: Toward a theory of personal meaning. In: J.E. Birren, V.L. Bengston (Eds.) *Emergent theories of Aging* (pp 214 – 246). New York: Springer.
- RIZZUTO, A.M. (1979) *The Bird of the Living God: A Psychoanalytic Study*. Chicago: University of Chicago Press.
- SCHAAP-JONKER, H., EURELINGS-BONTEKOE, E., VERHAGEN, P.J., ZOOCK, H. (2002) Image of God and personality pathology: an exploratory study among psychiatric patients. *Mental Health, Religion and Culture*, 5, 1, 55 – 72.
- STRÍŽENEC, M. (2001) Škály na zisťovanie predstáv o Bohu. In: J. Grác (Ed.) *Človek v centre psychologického skúmania a starostlivosti, Acta Psychologica Tyrnaviensia 5-2001* (s. 50 – 57). Trnava: KP FF TU.
- SURÍKOVÁ, M., SOLOMIŇSKA, J. (2001) Náboženská výchova v trnavských rodinách. *Sociológia*, 33, 1, 85 – 98.
- VYBÍRAL, Z. (2003) *Lži, polopravdy a pravda v ľudskej komunikaci*. Praha: Portál.
- WONG, P.T.P. (1998) Meaning-centered counseling. In: P.T.P. Wong, P.M. FRY (Eds.) *The human quest for meaning. A handbook of psychological research and clinical applications*. Mahwah-London: Lawrence Erlbaum Associates.